

UDK 328(497.5)"1860/1862"

Stručni rad

Primljeno: 15. 2. 2012.

Prihvaćeno za objavljivanje: 28. 10. 2012.

**POVRATAK USTAVNOG PORETKA U HRVATSKOJ 1860.
GODINE I POLITIČKI STAVOVI BISKUPA JOSIPA J.
STROSSMAYERA DO KRAJA 1862. GODINE
- za 150. obljetnicu višestranačkog rada Hrvatskog sabora –**

Stjepan SRŠAN, Osijek

Rad prikazuje djelovanje Hrvatskog sabora nakon povratka ustavnog uređenja 1861. godine. Središnja osoba u radu Hrvatskog sabora bio je biskup Josip Juraj Strossmayer. Ovdje su prikazane osnovne političke smjernice i stavovi biskupa Strossmayera do kraja 1862. godine

KLJUČNE RIJEČI: Hrvatska, Strossmayer, ustav, sabor, politika

Uvod

Bečki (Bachov) apsolutizam ukinuo je 31. prosinca 1851. godine ustavnost koju su Mađari doživjeli kao kaznu zbog svoje pobune, a Hrvati kao nezahvalnost zbog svoje pomoći Bečkom dvoru. Bečki je režim uveo stroge mjere protiv svakog nacionalnog obilježja i pokreta te je vladao preko carskih uredaba i patenata. Da bi izbjegli progone mnogi su se javni hrvatski djelatnici iz 1848./1849. godine morali povući iz javnosti. Tako je i biskup Strossmayer za vrijeme Bachovog apsolutizma radio u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji prvenstveno na vjerskom i gospodarskom području.

Hrvatska se politika pred kraj izdisaja Bečkog (Bachovog) apsolutizma tijekom 1859. godine nalazila pred dilemom - politički se prikloniti Beču ili Pešti.

Nakon savjetovanja na proširenom Carevinskom vijeću u Beču mladi vladar Franjo Josip „Listopadskom diplomom“ 1860. godine vratio je ustavno uređenje. U Hrvatskoj je Banska konferencija pripremila izborni red za Hrvatski sabor te je sabor počeo s radom 23. veljače 1861. godine. Sabor je radio sa zanosom i puno nade da se urede odnosi u Hrvatskoj, ali i Hrvatske s Mađarskom i Austrijskom Monarhijom. No već na početku saborskog zasjedanja i raspravljanja,

došle su do izražaja razne opcije koje su bile prisutne kroz cijelo vrijeme Strossmayerova života pa i kasnije.

Hrvatske političare i narod je početkom 1861. godine, dakle povratkom ustavnog uređenja, podijelila dilema u dvije osnovne političke opcije: *austrofile* i *mađarofile*. Jedino oni najmlađi, čiji je glas bio Starčević kao vapaj iz pustinje, nisu bili ni za Beč ni za Peštu, već za to da hrvatska politika mora biti *hrvatofilska*, bez Beča i bez Pešte. No to je u tadašnjim okolnostima izgledalo kao utopija i nerealna politika. Strossmayer i njegovi pristalice (kasnija Narodna stranka) imali su svoj put, možemo reći u tadašnjim okolnostima realan i politički ostvarljiv. Strossmayer nije bio *a priori* ni za Peštu ni za Beč, ali ni protiv mogućeg saveza s njima. Naime, Strossmayer je tražio da mađarska vlada prvo prizna, kao *conditio sine qua non*, Hrvatskoj samostalnost, slobodu i cjelovitost te da tada na partnerskim odnosima uđe s njima u savez. Od bečke pak vlade je tražio da se Monarhija uredi na saveznoj osnovi.

Od svojih političkih stanovišta i smjernica Strossmayer nije odstupao tijekom cijelog svojeg života te je stoga imao brojne protivnike i od strane Beča i od Pešte, a i u Hrvatskoj. Možemo reći da je Strossmayer vodio realnu i načelnu politiku da Hrvatskoj osigura samostalnost i cjelovitost i tek onda su bile moguće opcije s Peštom i s Bečom.

Povratak ustavnog uređenja 1860. godine

Na ukidanje apsolutizma bečku su vladu primorali nezadovoljstvo naroda u Monarhiji, kao i vanjski porazi koje je Monarhija pretrpjela 1859. godine u Italiji, osobito kod Magenta i Solferina. Nakon što je Monarhija istisnuta iz Italije, objavio je car Franjo Josip 15. srpnja 1859. godine da će se u zakonodavstvu i upravi uvesti prikladni popravci. U tu je svrhu 5. ožujka 1860. odredio svojim patentom da se poveća tzv. prošireno Carevinsko vijeće u Beču. Osim stalnih i izvanrednih vijećnika vladar je tada pozvao u prošireno Carevinsko vijeće još 38 vijećnika iz svih krajeva Monarhije biranih između najneovisnijih i najutjecajnijih ljudi. Članovi toga vijeća bili su za Hrvatsku i Slavoniju Ambroz Vranyczany i biskup J. J. Strossmayer, a za Dalmaciju knez Borelli, dok je hrvatski ban Josip Šokčević bio od prije doživotni vijećnik.

Strossmayer se na proširenom Carevinskom vijeću u Beču istakao kao rječit i odličan pobornik povijesnih prava pojedinih političkih naroda koji su činili Monarhiju. Rasprave toga vijeća mogu se

smatrati pretečom ustava. Tu su svi narodi iznijeli svoje želje, poteškoće, prava te su raspravljali o proračunu, uređenju Monarhije, porezima itd. To je vijeće uzelo u pretres osnovni austrijski problem i pokazalo put kako bi se Monarhija trebala preustrojiti. Mađarski vijećnici nisu svi došli te su time pokazali rezervu da ne prejudiciraju državno-pravnim pretenzijama Ugarske, da *implicite* ne priznaju Beč kao sjedište političkih naroda za cijelu Monarhiju. Biskup Strossmayer već je tada znao da se Hrvatska nalazi između Scile i Haribde, dakle između Beča i Pešte te se na Carevinskom proširenom vijeću zalagao za ravnopravni pristup svim narodima, dakle da se Monarhija uredi na saveznoj osnovi država. Time bi se Hrvatska osigurala od peštanskog unitarizma koji je bio na dnevnom redu kroz cijelo vrijeme kao i od bečkog centralizma.¹

Stoga možemo sažeti osnovne Strossmayerove postavke za koje se zalagao već u proširenom Carevinskom vijeću, a koje će biti prisutne kroz cijeli njegov život kao i na Hrvatskom saboru:

1. Da se Austrijska carevina uredi kao savezna država na federalističkoj osnovi, tako da svaki narod bude samostalan i zadovoljan u okviru Carevine. Dakle jednake dužnosti i jednaka prava za sve narode.

2. Da je Hrvatska samostalna i slobodna država koja se prvo priključila personalnoj zajednici s Mađarskom 1102., a 1527. izabrala je za svog vladara kuću Habsburg te da je Hrvatski sabor 1848. godine sasvim raskinuo državno-pravni savez s mađarskom vladom. Kao samostalna i slobodna Hrvatska je voljna ući u novi državni savez s Mađarskom, zastupao je Strossmayer, ali na partnerskim osnovama, uz prethodne pisane garancije.

3. Tražio je cjelovitost Hrvatske tj. zastupao je državno povijesno pravo da se Dalmacija, Vojna granica sjedine s maticom zemljom Hrvatskom, te da su Međimurje, Istra s Kvarnerskim otocima i Rijeka s kotarom sastavni dijelovi Hrvatske.²

Značajno je istaknuti da se Strossmayer založio na sjednici Carevinskog vijeća 26. rujna 1860. da se Dalmacija sjedini s maticom zemljom Hrvatskom. Svojim govorom o Dalmaciji kao sastavnici Hrvatske, udario je biskup Strossmayer temelj hrvatskoj narodnoj stranci u Dalmaciji te je svojim zalaganjem za sjedinjenjem

¹ Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, I. svezak: 1848. - 1867., Zagreb 2000., str. 215.

² Dinko Politeo, *Biskup Strossmayer kao politički čovjek*, Obzor, br. 205, Zagreb 1900.

Dalmacije s maticom Hrvatskom pred najvišim državnim forumom izvršio, kako nam se čini, svoje najveće političko djelo: pokrenuo je narodni preporod u Dalmaciji. Od tada je borba za sjedinjenjem Dalmacije s Hrvatskom postala dnevno praktična politika. Ta borba više nije silazila s dnevnog reda dok Dalmacija nije bila sjedinjena s Hrvatskom.³

Drugi je govor Strossmayer izrekao na Carevinskom vijeću u Beču 28. rujna 1860. godine, a bavio se uređenjem odnosno preustrojtstvom Austrije. On je branio federalizam i ravnopravnost svih naroda u višenacionalnoj carevini. Strossmayer je napomenuo da se mora „svakom i najmanjem narodu dopustiti da se podigne” i da se izjednače sve postojeće suprotnosti. Naveo je kod toga evanđeosko načelo: „Što ne ćeš da tebi drugi čine, ne čini ni ti drugima, a što želiš da tebi drugi čine to i ti čini drugima punom mjerom.“ Ili: „Gleiche Pflichten, gleiche Lasten, gleiche Rechte.“⁴

Strossmayerovu je zastupao na Carevinskom vijeću u Beču povijesnu političku osobnost naroda. Istaknuo je da i Hrvati imaju svoju političku povijesnu osobnost. „Mi Hrvati imamo svoju pragmatičku sankciju i mi smo neovisni i samostalni isto tako kao što našu vjernost i lojalnost prema vladajućoj kući pred celim svijetom zasvjedočuje to što smo pragmatičku sankciju deset godina prije prihvatili nego Ugarska. Moram priznati da narod čezne za svojim starim institucijama pa se radujem što će ih steći.“⁵

Pošto su predstavnici Carevinskog vijeća predali mladom vladaru Franji Josipu svoje nacрте o uređenju Austrijske carevine, objavio je vladar 20. listopada 1860. tzv. „Listopadsku diplomu“ o uređenju odnosa u Carevini i o pravima te položaju kraljevina i zemalja u okviru Carevine. Diplomom je uveden (vraćen) ustav zemljama Austrijske monarhije te je zadovoljila sve pobornike ustavnosti, ravnopravnosti i slobode.

Pad apsolutizma dočekan je u zemljama Austrijske monarhije s radošću i velikim nadama. Jamstvo obrane protiv apsolutizma ustavnost je čiji su prvi zastupnici bili Mađari. No kod toga već izlazi na vidjelo mađarski nacionalizam te pitanje u Hrvatskoj „hoće li biti moguće uskladiti hrvatski i mađarski nacionalizam”. Tu je bila

³ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb 1936., str. 217.

⁴ Matija Pavić – Milko Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-đakovački i sriemski god. 1850.-1900.*, reprint, Đakovo 1994., str. 433.

⁵ Pavić – Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer* str. 438.

osjetljiva točka koja je Beču omogućavala korištenje hrvatske politike za svoje rješenje odnosa prema Mađarskoj.⁶

Za pripremu ostvarenja „Listopadske diplome“ u Hrvatskoj ban Šokčević je 26. studenog 1860. godine pozvao na Bansku konferenciju u Zagreb 56 viđenijih osoba iz Hrvatske među kojima i biskupa Strossmayera. Cilj konferencije bio je da se ban posavjetuje za sastav Hrvatskog sabora, zatim da se privremeno urede županije i neka druga državna pitanja. U užu odbor za sastav prijedloga o osnovi sabora i uređenju županija ban je imenovao i Strossmayera. Potom je Banska konferencija načinila predstavku vladaru u kojoj je navedeno: 1) da se u Beču odmah ustroji privremena dvorska kancelarija za Hrvatsku i Slavoniju, 2) da se imenuje kancelar koji će predložiti kralju 7 župana, da se urede gradovi i banski stol, 3) da se Hrvatskoj pripoji Dalmacija, Kvarnerski otoci i tri istarska kotara, 4) da se potvrdi uvođenje hrvatskog kao službenog jezika u sve javne urede i škole.

Prema popisu stanovništva 1857. imala je civilna Hrvatska i Slavonija 845.503 stanovnika, a Hrvatsko-slavonska vojna granica 674.864. Na području Dalmacije te područjima pripojenim Mađarskoj, zatim Istri, kotaru Cres, Krku i Lošinj bilo je 661.132 stanovnika, tako da je cijelo područje današnje Hrvatske 1857. godine imalo oko 2,181.499 stanovnika.⁷

Na Hrvatski sabor, čiji je izborni red odobren 23. veljače 1861. godine, pozvani su osobno (virilisti) zagrebački nadbiskup, patrijarh i karlovački metropolita te biskupi katoličke i pravoslavne crkve iz Trojedne kraljevine. Zatim kapetan Kraljevina, nadalje punoljetni velikaši (knezovi, grofovi i baruni) koji su prebivali i imali posjede u Hrvatskoj i Slavoniji, svi hrvatsko-slavonski veliki župani, vice-ban, prabilježnik i prisjednici Banskog stola.

Nadalje, za Sabor je svaka županija birala u svakom svojem kotaru jednog zastupnika i to: Križevačka 7 zastupnika, Varaždinska 10, Zagrebačka 12 (naknadno 16), Požeška 7, Riječka 4 (naknadno je odobreno 5), Srijemska 8 i Virovitička 10.

Nadalje, na Sabor su slali slobodni kraljevski gradovi, zatim kotarevi turopoljski, riječki, bakarski te gradovi koji su imali vlastiti magistrat, privilegirana trgovišta te općine u Slavoniji koje su imale manje od 3.000 stanovnika po jednog zastupnika, ako su imali od 3000 do 5000

⁶ Josip Horvat, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, knj. II., Zagreb 1942., str. 424.

⁷ Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo Hrvatske 1857.-1971.*, Zagreb 1979., str. 30.

stanovnika po 2 zastupnika, od 5000 do 8000 stanovnika po 3 zastupnika, a preko 8000 stanovnika po 4 zastupnika. Prema tom izbornom redu će izabrati i poslati: slobodni pomorski grad Bakar sa svojim kotarom 3 zastupnika, Bribir 1, Đakovo 1, povlaštena općina Irig 2, povlaštena slobodna općina Jastrebarsko 1, slobodni i kraljevski grad Karlovac 3, slobodni i kraljevski grad Koprivnica 2, povlašteno slobodno i kraljevsko trgovište Krapina 1, slobodni i kraljevski grad Križevci 2, povlašteno slobodno trgovište Mrkopalj, Ravna gora i Vrbovsko 1, Novi Vinodol 1, slobodni i kraljevski grad Osijek 4, slobodni i kraljevski grad Požega 2, slobodni i kraljevski grad Rijeka sa svojim kotarom 4, Ruma 3, povlašteno i slobodno trgovište Samobor 2, slobodni i kraljevski grad Senj 2, povlašteno i slobodno trgovište Sisak 1, slobodni kotar Turopolje 2, slobodni i kraljevski grad Varaždin 4, Vukovar 2, Virovitica 1, Zagreb 5, dakle ukupno 50 zastupnika.

Na Hrvatski sabor je birao i poslao po jednog zastupnika svaki kaptol ili konzistorij kako katoličke tako i pravoslavne crkve te pravoslavni manastiri koji posjeduju imanja, svi zajedno po jednog zastupnika poimence: Đakovački kaptol, Donjo-karlovački konzistorij, Gornjo-karlovački konzistorij, Križevački kaptol, pravoslavni manastiri skupa, Modruški ili Krbavski kaptol, Pakrački konzistorij, Riječki kaptol, Senjski kaptol, Čazmanski kaptol, Zagrebački kaptol, dakle ukupno 11 zastupnika.

Zagrebačka akademija znanosti birala je i slala 1 zastupnika.⁸

Dakle, prvi Hrvatski sabor nakon dokidanja apsolutizma i povratka ustavnosti, koji je bio otvoren 15. travnja 1861. godine imao je po položaju oko tridesetak, a po slobodnom izboru umjesto 120 broj zastupnika povećan je na 131, dakle ukupno oko 161 zastupnika.

Kao što je vidljivo iz izbornog reda u Hrvatskom saboru 1861. godine, nema zastupnika iz Dalmacije, Vojne granice ni Međimurja za koje su se biskup Strossmayer i drugi političari u Hrvatskoj zalagali tvrdeći da su to sastavni dijelovi Trojedne kraljevine.⁹

Zastupnik je mogao biti bez razlike roda ili staleža svaki sin domovine katoličke ili pravoslavne crkve, ako je pismen i navršio 24 godine. Zastupnici su glasovali na Saboru po „svojem nutarnjem osvjedočenju u svakom slučaju gdje nisu imali poseban nalog“.

⁸ Perić, *Hrvatski državni sabor*, nav. djelo donosi cjelokupni i poimenični popis saborskih zastupnika, str. 232 i 234.

⁹ Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, Zagreb 1985, str. 271.

Naknadno je pozvano i izabrano 55 zastupnika iz Hrvatsko-slavonske Vojne granice te su se uključili u rad Sabora od njegove 16. sjednice 28. svibnja 1861. godine.¹⁰

No nedugo poslije „Listopadske diplome“ 1860. godine, koja je obećala narodima Austrijske monarhije punu ustavnost, izišao je 26. veljače 1861. godine „Veljački patent“, koji je smisao Diplome u mnogočemu promijenio, te je označio povratak na centralizam. On je tražio središnju vladu u Beču i središnji parlament (*Reichsrat*) sastavljen od predstavnika svih zemalja i naroda carstva. Carev prijedlog središnje vlade u Beču Hrvatski sabor je jednoglasno odbio 3. kolovoza 1861., a isto tako i Mađarski sabor budući je to značilo gubitak vlastitog sabora i samostalnosti, drugim riječima povratak apsolutizmu i centralizmu s kojim su imali vrlo negativna iskustva.

Treba reći da je Hrvatski sabor nakon povratka ustavnosti 1861. godine radio s puno zanosa, mudrosti i želje da se srede unutarnje i vanjske prilike u Hrvatskoj, no zastupnici nisu imali puno političkog iskustva. I premda su se već na početku saborovanja vidjele posebne političke opcije, ipak je Hrvatski sabor izrekao svoju političku volju 23. srpnja 1861. godine člancima 42. i 52., koje je potvrdio i kralj. Većina u Saboru pod vodstvom Strossmayera stvorila je članak 42. koji je naglasio spremnost Hrvatske da stupi s Mađarskom u užu državno-pravnu vezu, ako Mađarska prizna neovisnost i samostalnost te realni i virtualni teritorij (cjelovitost) Hrvatske. Po njemu je cjelokupna Trojedna kraljevina pravno prekinula 1848. godine s mađarskom zajednicom, a jedina veza između Trojedne kraljevine i Mađarske jest što će se kralj kruniti jednom krunom. Taj je članak bio osnova i temelj biskupa Strossmayera i narodnjaka o odnosima s Ugarskom kroz cijelo kasnije vrijeme. I kad to nije prihvaćeno prilikom Hrvatsko-ugarske nagodbe i kod revizije iste, Strossmayer se razišao s tadašnjom političkom većinom u Hrvatskoj te ostao vjeran svojim i saborskim smjernicama ostvarenim u člancima 42. i 52.

Pobornici nekadašnje Hrvatsko-ugarske stranke (unionisti) bili su za članak 42., ali bez prethodnih uvjeta, te su tražili još jaču povezanost Hrvatske i Ugarske u borbi protiv Beča. Postojala je i skupina zastupnika oko dr. Ante Starčevića i dr. Eugena Kvaternika, kao hrvatskih nacionalista i dosljednih protivnika svake suradnje s bečkom politikom, ali i protiv državno-pravnog saveza s Mađarima,

¹⁰ Perić, *Hrvatski državni sabor*, str. 260.

jer su vjerovali kako će tim savezom ojačati samo Mađari, dok će hrvatski narod oslabiti i izgubiti svoju slobodu.¹¹

U članku 52. Hrvatski je sabor otklonio izaslati svoje zastupnike u Državno vijeće odbivši time misao centralizma izraženu u „Veljačkom patentu“. Nakon negativnog i lošeg iskustva s Bečkim apsolutizmom, pobijedila je misao hrvatsko-ugarskog zajedništva u borbi protiv apsolutizma.¹²

Carskim otpisom 22. studenog 1861. raspušten je Hrvatski sabor, uglavnom zbog saborskog zaključka glede odnosa s Monarhijom. Ipak su vladarevim otpisom odobreni saborski članci pa tako i članak 42. i 52. koji su bili daljnja osnova Strossmayera i njegove Narodne stranke u političkim smjernicama prema Beču i Pešti.

Osnovne političke smjernice biskupa Josipa Jurja Strossmayera do kraja 1862. godine

Josip Juraj Strossmayer bio je dobro upoznat s političkim, gospodarskim i kulturno-prosvjetnim stanjem u Austrijskoj monarhiji kao i u drugim europskim zemljama. Strossmayer se rodio 4. veljače 1815. u Osijeku. Iako je po muškoj lozi potjecao iz njemačkih područja ipak je odgojen u obiteljskom domu s majčine strane u vrlo živom hrvatskom duhu. U rodnom gradu završio je osnovno i srednje školovanje u gimnaziji koju su vodili narodno preporođeni franjevci. Nakon toga stupa u Bogoslovno sjemenište u Đakovo gdje je započeo svoje filozofsko-teološke studije koje je završio u Pešti i Beču, postigavši doktorat iz filozofije i teologije. Tu se nalazio u krugovima napredne slavenske omladine koja je bila zadojena nacionalnim idejama. Uz svoj materinski hrvatski jezik izvanredno je govorio latinski, njemački i francuski.

Strossmayer je posjedovao izvanredne intelektualne sposobnosti, europsko obrazovanje, privlačnost, ilirsko-hrvatski preporodni duh, čvrstu energiju i ustrajnost. Boravak u Pešti i Beču te brojna putovanja Europom i mnoga poznanstva izdigla su Strossmayera u pojavu koja je svuda bila zapažena. Sve to govori da je bio dobro upoznat i s političkim prilikama. Kao nadaren i oštrouman dobro je i pravilno donosio procjene te temeljio svoje političke smjernice. K tome je imao prijatelja Franju Račkog, koji je mnoge Strossmayerove ideje i zamisli ostvarivao, povijesno i politički pravdao, a za neke mu

¹¹ Horvat, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, knj. II. Zagreb 1942., str 429.

¹² Cijeli tekst članka vidi: Pavić - Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer*, str. 519-520.

bio i pokretač. Kao đakovački i srijemski biskup naslijedio je veliko biskupsko vlastelinstvo, koje mu je omogućavalo mnoge njegove projekte i zamisli. Svega toga je Strossmayer bio svjestan te je prilikom govora o potrebi osnivanja akademije znanosti na 9. sjednici Hrvatskog sabora 29. travnja 1861. godine rekao: „Bog me i mila domovina od malih nogu tja do danas stotrukim načinom dužnikom svojim učini, ja se trsim i trsit ću se do groba svoga, što mogu bolje Bogu i domovini se odužiti.“¹³

U rano proljeće 1850. nalazio se mladi biskup Strossmayer u Beču u krugu hrvatskih prijatelja. Tu im je iznio osnovni cilj svojega rada: „Uz Boga i sveto zvanje moje narod mi je od majčina mlika najmiliji. Zato sam pripravan žrtvovati sve, pa i isti život svoj.“ Kao rezultat daljnjeg razgovora nastalo je Strossmayerovo geslo, koje će obilježiti njegov plodan dugogodišnji rad: „SVE ZA VJERU I DOMOVINU“. To je geslo provodio Strossmayer kao biskup u biskupiji i crkvi, te kao domoljub političkim, gospodarskim, kulturnim i prosvjetnim djelovanjem. Vrijeme, okolnosti i načini su bili različiti, ali uvijek isti cilj: vjera i domovina.¹⁴

Koliko je držao do domovine može posvjedočiti samo jedan primjer koji je javno Strossmayer izrekao, a držao ga se do kraja života. Na konferenciji u županijskoj dvorani u Osijeku sazvanoj 31. siječnja 1861. godine zbog uređenja županijskog ustavnog poretka, naglasio je biskup i imenovani veliki virovitički župan i ovo: „Ja gospodo moja, uvjereni budite, smjelim i veselim bi se licem u bezdno jaza strmoglavio, ako bi to čast, poštenje, napredak domovine moje iziskivao.“¹⁵

Ujedinjena i slobodna Hrvatska u okviru Monarhije bio je načelni program i ideal biskupa Strossmayera u cijeloj njegovoj političkoj akciji. To je bio njegov načelni program, koji treba razlikovati od političke akcije. Politička akcija se osvrta na ljude, na vrijeme i na prilike. Strossmayer, kao požrtvovni i nesebični hrvatski domoljub, nije nikada zbog oportuniteta i vlastitih probitaka napustio glavnu misao svojega načelnog političkog programa. No isto tako nije u svojem djelovanju nikada zaobilazio okolnosti u kojima je i među kojima je živio. On je smatrao da je kukavština i nedomoljublje žrtvovati načelni program trenutnim okolnostima, kao što su to neki

¹³ *Dnevnik sabora trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, god. 1861., Zagreb 1862., str. 75.

¹⁴ Pavić – Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer*, str. 417.

¹⁵ Pavić – Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer*, str. 460.

činili i imali trenutne koristi. Ali isto tako bio je svjestan kako je ludo prezreti okolnosti i ne osvrutati se na njih u političkoj akciji. Stoga je Strossmayer kao politički čovjek uvažavao okolnosti, ali samo do izvjesne granice, tj. do one granice koju mu je stavljalo osobno poštenje i vrhovno načelo za koje se borio. Prijeći tu granicu više nije bila politika, to nije bila ni praktična ni realna politika. To je za Strossmayera jednostavno bila trgovina.¹⁶

Dana 5. siječnja 1861. imenovao je vladar 7 velikih župana u Hrvatskoj među kojima i biskupa J. J. Strossmayera kao virovitičkog župana. U svom pozdravnom govoru, veliki župan Strossmayer 31. siječnja 1861. godine istaknuo je kako ga je samo čista i iskrena ljubav prema domovini i vjernost vladaru sklonila da se prihvatio časti i dužnosti župana. A na ustoličenju u Osijeku 11. veljače 1861. naglasio je novi župan Virovitičke županije Strossmayer svoje osnovno opredjeljenje: radost povratka ustavnog uređenja i povijesno državno hrvatsko pravo te je naveo svoje smjernice prema drugim narodima: „Druži se, al se druži prema dičnoj prošlosti i nedvojbenoj velikoj budućnosti svojoj. Druži se, al se druži kano ravnopravni brat, nipošto pako kano rob i podanik tuđi.“¹⁷

Značajno je bilo Strossmayerovo stajalište prema doseljenicima kojima je poručio: „...kako ih je hrvatski narod bratski primio, bratski s njima kruh svoj podijelio, u crkvi svojoj bratski dočekao, školu svoju otvorio da kao braća skupa u miru žive i djecu svoju skupa uče. Ali vam – kaže biskup – taj narod ne smije dati svoje domovine, da njega samoga iz nje izbaštinite. Vi treba da ovaj i ovu domovinu zagrlite i svojom nazovete. To sama narav uči a to od vas i pravica Božja zahtjeva.“¹⁸

Nakon izbora županijskog poglavarstva u Osijeku, skupština Virovitičke županije odlučno se na prijedlog župana Strossmayera zauzela da se Međimurje nikako ne odcijepi od Hrvatske i po povijesnom pravu i po etničkom sastavu, jer tamo žive samo Hrvati. Skupština je uputila vladaru predstavku u kojoj je tražila cjelovitost Hrvatske, da se naime Dalmacija s kvarnerskim otocima, zatim Istra, Metlički i Novomjestni kotarevi i tzv. *Marca Slavonica* u Hrvatskom zagorju, isto tako i Vojna granica sjedine s maticom zemljom Hrvatskom. Budući da gornji kao i neki drugi zahtjevi i uvjeti koje je Strossmayer tražio uoči primanja županstva nisu bili riješeni, to se

¹⁶ Vinko Krišković, *Jedan vijek političkih ideja vodilja*, Zagreb 1935., str. 82.

¹⁷ Pavić – Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer*, str. 466.

¹⁸ Pavić – Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer*, str. 419.

Strossmayer zahvalio na dužnosti velikog župana Virovitičke županije te je vladar 21. travnja 1862. prihvatio njegovu ostavku.

Strossmayer je u pismu banu detaljno naveo glavne razloge svoje ostavke na čast i dužnost velikog župana Virovitičke županije. Iz njih se vide osnovne Strossmayerove političke smjernice te ćemo ih samo navesti: 1) neispunjenje vladarovih obećanja glede sjedinjenja Dalmacije i Vojne granice. Pri tom je usporedio Hrvatsku s ljudskim tijelom koje nije cjelovito. 2) loše moralno i materijalno stanje hrvatskog naroda. Jedno bez drugog ne može kao ni tijelo bez duše. On navodi da je razlog moralno-pravnog stanja u poremećenju cjelokupnog javnog života, od uprave koja je režimska do neriješenog hrvatskog državno-pravnog statusa. Stalni progoni policije koja je u stranim rukama, stvaraju nesigurnost građana. Dalje navodi da je materijalno stanje Hrvatske u nazadovanju. Željeznica koja bi Podunavlje povezivala s morem životno je pitanje hrvatskog naroda, zatim reguliranje Drave i Save te kanal od Drave do Save i veza s Dunavom. 3) što Hrvatska nema neovisnosti ni u jednom području, jer su financije strogo centralizirane, čak ne može izabrati svojega podžupana, a sudbenost je zapuštena.

Jednom riječju, veli Strossmayer, sve gornje stoji, a prilike u zemlji su katastrofalno loše. U takvim okolnostima, svijest i uvjerenje ne dopuštaju mu, navodi Strossmayer, da dalje radi kao veliki župan te zaključuje: „Dužnost mi je dakle odstupiti.“¹⁹

Koliko je biskup Strossmayer bio načelan i držao do svojih smjernica i uvjerenja vidi se i u njegovoj izjavi od 29. studenog 1862. godine Franji Račkome: „Ovih dana pisao mi je Metel... Veli da se gori na me jako ljute; da ne ću biti arcibiskupom; da kog ja preporučujem, da je propao itd. Meni je sve to ništ, samo Bog, narod i moja svijest.“²⁰

Kada se 1861. godine sastao Hrvatski sabor, Strossmayer je bio na čelu Narodne stranke koja se zalagala za slobodnu i jedinstvenu Hrvatsku. Ona je nastavila svoj rad na ilirske preporoditelje, a djelovala je na političkom i kulturnom planu. U političkom zahtjevu isticala je Strossmayerova Narodna stranka da Hrvatska bude slobodna i cjelovita država, a prema vani tražila je federalističko uređenje Monarhije. Budući da Strossmayerova stranka nikada nije bila u apsolutnoj većini to se morala u svojem radu oslanjati na Peštu

¹⁹ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, *Banski spisi*, Strossmayerovo pismo zahvale banu Šokčeviću na časti i dužnosti župana Virovitičke županije od 5. travnja 1862.

²⁰ *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knj. I., uredio Ferdo Šišić, Zagreb 1928., pismo 10, str. 12.

kako bi se obranila od Beča, a u obrani od Pešte tražila je potporu Beča. Stoga su Strossmayeru protivnici predbacivali da njegova stranka jednom nogom stoji u Pešti, a drugom u Beču. No to je bilo političko djelovanje, dok je osnovni Strossmayerov cilj i njegove Narodne stranke bio Zagreb kao središte i glavni grad Hrvatske. Tako je u pismu Račkome, upućenom iz Beča 31. kolovoza 1861., Strossmayer ocrtao političke prilike i odnose bečke vlade i Mađarske prema Hrvatskoj te je zaključio: „Mi bi barem na to smjerat imali, da se po mogućnosti otmemo i Mađaru i Švabi.“²¹

Na Saboru se 17. lipnja 1861. vodila glavna i duga rasprava o odnosu Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije prema Kraljevini Ugarskoj. Tu su se formirala dva stajališta, dvije stranke: mađaronska, koja se prozvala unionističkom i koja je zagovarala savez s Mađarskom, a zazirala od Beča i Državnog vijeća. Druga je bila Narodna stranka na čelu s biskupom Strossmayerom koja je u toj uniji vidjela najveću opasnost za samostalnost i cjelovitost Hrvatske. Svoje političko stajalište prema Mađarskoj biskup Strossmayer temeljito je iznio na Hrvatskom saboru u svojem prvom saborskom govoru 5. srpnja 1861. godine, kada se vodila rasprava o odnosu Hrvatske prema Mađarskoj. Njegov vrlo dugi govor povijesno je i pravno osvjetlio kako je Hrvatska bila i treba biti samostalna i slobodna država, zalagao se i nadalje za federaciju država u okviru Austrijske carevine te kao da je proročkim okom gledao budućnost hrvatskog naroda i domovine pa je upozorio poslanike: „Želite savez s Ugarskom, ali tražite prije, da vam prije svega priznadu slobodu, samostalnost i državnu cjelovitost, bezuvjetno i u pravnoj formi. Nužno je, da Europa već jednom pozna i prizna, tko smo, što smo, da prizna, da tuđa prikrpa nismo.“²²

Glede cjelovitosti Hrvatske biskup Strossmayer posebno je tražio da Mađari priznaju hrvatsku cjelovitost, dakle s Dalmacijom, Rijekom s kvarnerskim otocima, Međimurjem i Vojnom granicom. Na 14. sjednici Hrvatskog sabora održanoj 22. svibnja 1861. godine Strossmayer je između ostaloga rekao o cjelokupnosti Hrvatske: „Podupirao sam cijelom dušom i srcem da se cjelokupnost naša, nepravdom i nezgodom vremena oštećena, povrati.“²³

²¹ *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knj. I., pismo 2, str. 2.

²² Dinko Politeo, *Biskup Strossmayer kao politički čovjek*, Obzor, br. 205, Zagreb 1900.

²³ *Dnevnik sabora trojedne kraljevine*, nav. djelo, str. 119.

O Rijeci Strossmayer kaže: „Ja kažem, ako se uzme historično pravo u čistom smislu, tada je toliko jasno kao sunce, da je Rieka uvijek bila i da će uvijek ostati cjeloviti dio države naše.“ A što Rijeka neko vrijeme nije bila stvarno spojena s Hrvatskom, to po Strossmayeru ne slijedi, da je bila odcjepljena od nje, „jerbo ima narodnih prava, koja nigda ne izumiru”.²⁴

U istom je govoru Strossmayer naglasio hrvatskom narodu da je: „Od Kotora do Varaždina“ i „od Varaždina do Zemuna u nuždi i nevolji dobro tražiti i vjerna prijatelja“. Priznao je Strossmayer, da je pravog prijatelja, „osobito u politici“ teško naći. Jer, za politiku se kaže „da srca i ljubavi neima“. Misli da je „najbolje (...) poslje Boga“ osloniti se na pravdu „ter se u svoje pravo“ i „u svoje moralne sile uzdati“.²⁵

Strossmayer se osvrnuo i na istočno pitanje, o kojem je govorila cijela Europa, te je smatrao da je Hrvatska o tome najpozvanija govoriti, te veli: „Srce bi naše doista od kamena biti moralo, kad ne bi tužne vapaje braće svoje, koja pod stoljetnim jarmom stenju i leleću, počutili. Rod su oni od roda našega i krv od krvi naše, pak nas svaka rana njihova ljuto tišti i boli. Protiv onih koji kleveću da mi nekakovo neodvisno kraljevstvo snujemo, odprto pred licem cieloga svijeta odvrćamo. Dvie samo rieči o tom pitanju: Ili će se orientalno pitanje u interesu civilizacije, kršćanstva i slobode riešiti ili pako u interesu, koga napomenuti ne ću, jer svakomu, koji bistro stvari rasuđuje na jeziku i onako leži.”²⁶

Dakle dvije su osnovne postavke zaključene na Hrvatskom saboru 1861. godine kojima je jedan od glavnih zastupnika bio Strossmayer, i to:

a) odnos prema Austriji koji iznosi bitne temelje hrvatskog državnog života, ustav, samostalnost i neovisnost države, cjelovitost Trojedne kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.

b) zakonski članak 42. – odnos prema Mađarskoj koji je proklamirao političke smjernice u Hrvatskoj u Carevini kasnijih 50 godina. Sabor je izjavio da je 1848. godine pravno prestala svaka veza Hrvatske i Mađarske, osim zajedničkog kralja (uz mogućnost zajedničkog odnosa, ali na osnovu pariteta).

Strossmayer je u Saboru naveo: „Ja sam iskreni prijatelj federalnog saveza s narodi ugarskimi.”²⁷

²⁴ Pavić – Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer*, str. 480.

²⁵ Perić, *Hrvatski državni sabor*, str. 289.

²⁶ Pavić – Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer*, str. 515.

²⁷ Pavić – Cepelić, *Josip Juraj Strossmayer*, str. 515.

Za svoje političke smjernice i ostvarenja biskup Strossmayer je znao da će narod bez gospodarskog, prometnog i materijalnog razvoja teško moći ostvariti svoje političke ciljeve. Stoga je na Banskoj konferenciji 20. i 21. kolovoza 1862. godine odlučno zagovarao i tražio, da se čim prije sagradi željeznica od krajnjeg hrvatskog istoka Zemuna kroz Slavoniju, Zagreb sve do hrvatske luke Rijeke na Jadranskom moru. U pismu Račkome od 9. studenog 1862. godine Strossmayer veli: „Slažem se s vami posve u ime željeznice i vjeresionice. To su životna pitanja za naš osiromašeni narod.“²⁸

Na Banskoj pak konferenciji od 15. siječnja 1863. godine, Strossmayer, vidjevši da strani kapital ne želi ulagati u naše željeznice, predlaže osnivanje „Vjeresijske banke“ te za nju daje početni kapital od 40.000 forinti. Međutim, do ostvarenja te željeznice kao i „Vjeresijske banke“ nije došlo, pa je biskup zbog toga u saboru javno prekorio vladu 18. prosinca 1866. godine. Slično gornjim nakanama ponudio je znatna sredstva za uređenje domaćih lječilišta Jamnica i Lipik, kako ih tuđinci ne bi iskorištavali, no ni tu mu ideju nisu prihvatili.²⁹

Gornji kratki pogled pruža osnovnu sliku o političkim smjernicama i djelatnosti biskupa Strossmayera prvenstveno do 1862. godine. Vidljivo je da je Strossmayer neustrašivo mudro, požrtvovno, državnički i s pravim oduševljenjem zastupao i branio hrvatsko državno pravo i državnu misao te radio za slobodnu i cjelovitu Hrvatsku.

²⁸ *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knj. I., pismo 8, str. 9.

²⁹ Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor*, nav. djelo, str. 345.

The Restoration of Constitutional Order in Croatia in 1860 and Political Position of Bishop Josip Juraj Strossmayer at the End of 1862.

In honour of the 150th Anniversary of the Multi-Party System in Croatian Parliament

Stjepan SRŠAN, Osijek

SUMMARY

The article briefly depicts the situation in Croatia at the end of the Austrian absolutism, which abolished the constitutional order of the Monarchy. Because of the internal and external failures of Austrian Monarchy, at the end of 1860 the government in Vienna had to reject absolutist rule and to restore constitutional order. Croatians gladly welcomed the opening of their Parliament on April 15th, 1861, when, with a lot of enthusiasm and hope, they worked on interior organisation of Croatia, as well as political relations between Croatia and Hungary, and that with the Austrian Empire.

In turbulent and momentous times on the eve of the return and after the restoration of the Constitution in 1861, Strossmayer did all that he could through a variety of institutions, in particular through the Croatian Parliament, to ensure for Croatian people an independent, free and integral Croatia, even if within the Austrian Empire. On every occasion Strossmayer stressed the historic municipal rights of Croatia for independence and freedom and integrity, proving that Dalmatia, Military Border, Međimurje and Rijeka with the surrounding areas are all constitutive components of Croatia. In addition to political preconditions, Strossmayer advocated for economic, educational and cultural development of Croatia without which it was impossible to achieve, as he held, political development and stability of Croatia.

With regards to foreign policy, Strossmayer, primarily in Croatian Parliament and on any other appropriate occasion, advocated Croatian alliance with Hungary, but on the equal basis, provided that Hungary recognized Croatia's independence and integrity, and in relations to Austrian Monarchy, Strossmayer voted for federative structure for all countries in the multinational monarchy, so that all nations could have equal duties, yet also equal rights.

Key words: *Croatia, Strossmayer, constitution, parliament, politics*

**POVIJESNI ZBORNIK - GODIŠNJAK ZA KULTURU I POVIJESNO
NASLJEDE**

Nakladnik / *Publisher*:

Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Udruga povjesničara Slavonije i Baranje
Lorenza Jägera 9, HR - 31000 Zagreb
tel.: +385/31/211-400, fax: +385/31/212-514

Glavna urednica / *Editor-in-chief*:

Dubravka Božić Bogović

Uredništvo / *Editorial*:

Drago Roksandić (Zagreb, Hrvatska), Lovorka Čoralić (Zagreb, Hrvatska),
Mithad Kozličić (Zadar, Hrvatska), Miroslav Akmadža (Slavonski Brod,
Hrvatska), Marija Karbić (Slavonski Brod, Hrvatska), Jasna Šimić (Osijek,
Hrvatska), Boško Marijan (Osijek, Hrvatska), Szabolcs Varga (Pečuh,
Mađarska), Aleš Gabrič (Ljubljana, Slovenija), Dinko Šokčević (Pečuh,
Mađarska)

Tajnica uredništva / *Secretary of Editorial*:

Sladana Josipović Batorek

Adresa uredništva / *Mailing adress*:

Dubravka Božić Bogović (glavna urednica)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Lorenza Jägera 9, HR - 31000 Osijek
dubravka.bozic.bogovic@gmail.com

Elektroničko izdanje / *E-edition*:

<http://hrcak.srce.hr/povijesni-zbornik>

Izlazi jednom godišnje

Cijena ovom primjerku je 40.00 kn.